

Η εικόνα του μεταφραστή μέσα από τα ‘δικά του’ κείμενα

Αναστασία Χριστοδούλου
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Abstract: The purpose of this paper is based on the presentation of the image of the translator through his own texts -except the translation. This research focus on Italian literature in Greece. Translation theories suggest that the translator translates or transforms a text; however one cannot conclude whether the final product belongs to the translator or the writer. In my opinion, the text that most probably belongs to the translator can be identified as “his” concluding from further evidence that appears in a translated book. For that aim I analyze the texts of the general coding that the translator adopts, that ‘belongs’ –in a way– to the translator and not the author of the book (introduction, footnotes, historical data ect). This was incited by a personal reflection on the training about to be translators at the Program of Translation and Interpretation Studies at A.U.TH.

Keywords: the translator's preface, image of the translator.

1. Εισαγωγή

Στην ανακοίνωση αυτή θα εξετάσω ένα θέμα το οποίο δεν απασχολεί την ίδια την μετάφραση ενός κειμένου, αλλά τα κείμενα που συνοδεύουν μία επίσημη μετάφραση η οποία κυκλοφορεί στο ελληνικό εμπόριο. Συγκεκριμένα, η έρευνα αφορά κυρίως στην καταγραφή, παρουσίαση και ανάλυση του μέρους εκείνου της μεταφραστικής διαδικασίας την οποία καλείται ο μεταφραστής να παρουσιάσει επίσημα στα μεταφρασμένα δημοσιευμένα έργα. Τονίζω, λοιπόν, από την αρχή ότι η ανακοίνωση δεν αφορά στη θεωρία μετάφρασης ή στο μετάφρασμα, αλλά στο παρακείμενο ή στα συνοδευτικά κείμενα και θα εξηγήσω στη συνέχεια ποια είναι αυτά τα κείμενα, κάτω από ποιους τίτλους βρίσκονται και ποια είναι η λειτουργία τους στη μεταφρασμένη ιταλική λογοτεχνία στην Ελλάδα και αλλού.

Αφορμή για την παρούσα έρευνα στάθηκε η ενασχόλησή μου με τη εκπαίδευση νέων μεταφραστών και από έναν προσωπικό προβληματισμό όσον αφορά την εκπαίδευσή τους στο Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών ‘Διερμηνεία και Μετάφραση’ στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης και συγκεκριμένα στο μέρος εκείνο της εκπαίδευσης το οποίο έχει τίτλο ‘Μετάφραση Γενικών Κειμένων από τα Ιταλικά στα Ελληνικά II’ και διδάσκεται κατά το εαρινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2008-09.

Κρίθηκε λοιπόν σκόπιμο να δοθεί υπό μορφή άσκησης μία μικρή έρευνα στους εκπαιδευόμενους μεταφραστές, η οποία αφορά:

(α) στην διερεύνηση και καταγραφή των θεμάτων που απασχολούν έναν μεταφραστή κατά τη μεταφραστική διαδικασία και τα οποία τελικά καταγράφονται ή ‘εμφανίζονται’ υπό μορφή κειμένων πριν ή μετά από το μεταφρασμένο έργο (συνοδευτικά κείμενα, ή παρακείμενο),

(β) την καταγραφή των ειδών κειμένων, των τίτλων τους (πρόλογος, εισαγωγή, πίνακες, ιστορικά στοιχεία, γλωσσάρι, επίλογος κ.ά.) και του περιεχομένου τους, σε εκδόσεις της μεταφρασμένης ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα, και

(γ) την κριτική ανάλυση στα συνοδευτικά κείμενα των μεταφραστών με στόχο την εξοικείωση τους και την συγγραφή τέτοιων ειδών κειμένων από τους ίδιους.

Είναι γνωστό από τη βιβλιογραφία ότι τα όρια αλλά και το περιεχόμενο της εκπαίδευσης των μεταφραστών είναι ασαφή, όπως και ο προβληματισμός σχετικά με τις αρχές και μεθόδους, τις δυνατότητες και τα όρια της διδασκαλίας της μετάφρασης. Η Μπατσαλιά (2001: 13-22) αναφέρει ότι ο υποψήφιος μεταφραστής κατανοεί την πολύμορφη διαδικασία της μετάφρασης στα πολλαπλά της επίπεδα ενώ ταυτόχρονα κατά την διάρκεια της εκπαίδευσής του αποκτά ‘τεχνικές’ γνώσεις, ώστε να είναι σε θέση στο μέλλον να αντιμετωπίσει οποιοδήποτε είδος κειμένου. Προφανώς, από τα παραπάνω υπονοείται ότι ο εκπαιδευόμενος μεταφραστής είναι σε θέση να συγγράψει και συνοδευτικά κείμενα.

Διαπίστωση, λοιπόν, ότι η εκπαίδευση των νέων μεταφραστών δεν εστιάζει επαρκώς σε όλα τα είδη κειμένων που συνοδεύουν την μετάφραση, κείμενα κυρίως φιλολογικού και όχι τόσο γλωσσολογικού χαρακτήρα, όπως θα φανεί στη συνέχεια. Βέβαια, θα μπορούσε να αναρωτηθεί κανείς, αν θα ήταν σημαντικό να στραφεί η εκπαίδευση των μεταφραστών και στη *φιλολογία*, λαμβάνοντας υπόψη του πρωτίστως ότι «η φιλολογία είναι μετάφραση ...η φιλολογία είναι μια προ-έκδοση του προς μετάφραση κειμένου (καθώς συνεισφέρει στην κατανόησή του με τις κριτικές της εκδόσεις και τις διευκρινίσεις για τις ασαφείς πληροφορίες που αυτό περιέχει), καθώς και μια μετα-έκδοση του ίδιου κειμένου (με την έννοια ότι προσθέτει στο κείμενο, το πρωτότυπο ή το μεταφρασμένο, σημειώσεις οι οποίες βελτιώνουν την πρόσβαση στις σημασίες του» (Μουνίν 2002: 27).

Ο μεταφραστής μεταφράζει ή μετασχηματίζει ένα κείμενο και το προϊόν που τελικά προκύπτει δεν γνωρίζουμε σε ποιόν ανήκει, δηλαδή, αν είναι ‘δικό του’ ή του συγγραφέα. Το κείμενο όμως που πιθανόν είναι ‘δικό του’, προκύπτει από τα επιπλέον συμπληρωματικά κείμενα που εμφανίζονται σε ένα μεταφρασμένο βιβλίο και τα οποία κατά κάποιον τρόπο άλλοτε ‘χαρακτηρίζουν’ και άλλοτε ‘ακυρώνουν’ τον μεταφραστή. Σαφώς, ο πελάτης είναι αυτός που ρυθμίζει όχι μόνο τι πρέπει να μεταφράσει ένας μεταφραστής, πόσο θα πληρωθεί αλλά και τι είδους γλώσσα θα χρησιμοποιήσει (π.χ., ευκολονόητη, προτρεπτική, προσηλυτιστική) για κείμενα πραγματιστικά (οδηγίες χρήσης, εγχειρίδια) ή μη πραγματιστικά (λογοτεχνία κ.ά.) (Γούσιος 2005: 276-277). Κατά συνέπεια, με βάση τα παραπάνω οι μεταφραστές διαφαίνεται να έχουν συνήθως ελάχιστο χρόνο να στοχαστούν για την εργασία τους. Είναι βέβαια πιθανόν να ενδίδουν στο στοχασμό για τη μετάφραση, μεταφραστές μη πραγματιστικών κειμένων, των οποίων οι πελάτες είναι πανεπιστήμια, ή λογοτεχνικά και πολιτιστικά περιοδικά.

Κάνοντας μία αναδρομή στο παρελθόν το μεγαλύτερο μέρος του πρώιμου στοχασμού για τη μετάφραση, από τον Κικέρωνα έως το 1750 περίπου, βρίσκεται κυρίως σε απολογητικούς προλόγους γραμμένους από μεταφραστές οι οποίοι προσπαθούσαν να αμυνθούν αυτού που είχαν κάνει. Μόνο μετά το 1750 έγινε εφικτός ο πιο ‘γενικός’ στοχασμός, όταν καθιερώθηκαν τα πρώτα λογοτεχνικά περιοδικά. Βέβαια, η τωρινή κατάσταση των μεταφραστών μπροστά στα συνοδευτικά κείμενα, είτε πρόκειται για απολογητικά είτε για στοχαστικά φιλολογικού χαρακτήρα, ενέχει διπλό κίνδυνο ή πιθανόν και ένα αδιέξοδο. Δηλαδή, ενώ η ίδια η κοινωνία από τη μια περιορίζει τους μεταφραστές στη δημιουργία στοχαστικών-συνοδευτικών κειμένων για τους λόγους που αναφέρθηκαν παραπάνω μπορεί, παράλληλα, να τους κατηγορήσει για έλλειψη δημιουργικότητας (Γούτσος 2005: 277-284). Αν και τα προβλήματα αναβάθμισης της επαγγελματικότητας των μεταφραστών, αλλά και η αφάνεια των μεταφραστών και της εργασίας τους απασχολούν διαρκώς την Ιστορία της μετάφρασης, το παράδοξο σε όλη τη μεταφραστική εκδοτική βιομηχανία είναι προφανές. Όσο πιο καλή η μετάφραση τόσο πιο επιτυχές είναι το μέσο και τόσο περισσότερο αφανής ο μεσολαβητής. Στην πραγματολογική μετάφραση, αυτό που κάνει το μέσο διαφανές είναι η κακή και όχι η καλή μετάφραση (Cronin 2007: 198-199).

Οπότε, ο γενικότερος στόχος της άσκησης, πέραν της διερεύνησης των συνοδευτικών κειμένων, ήταν οι εκπαιδευόμενοι μεταφραστές να 'δουν' τον εαυτό τους στην επίσημη κοινωνική μορφή, δηλαδή, ως όνομα στο εξώφυλλο ή το εσώφυλλο ενός μεταφρασμένου έργου, αλλά και ως εν δυνάμει συγγραφέα-στοχαστή. Το ερώτημα, δηλαδή, που με απασχόλησε κύρια από επιστημονικής απόψεως συγκλίνει υπό την γενικότερη του μορφή με το ερώτημα που τίθεται από τον Munday (2002: 66), δηλαδή, εάν είναι συχνό φαινόμενο η ύπαρξη προλόγων στις μεταφράσεις που δημοσιεύονται στη χώρας μας, και αν ναι, ποιο σκοπό εξυπηρετούν, και τι είδους λεξιλόγιο χρησιμοποιείται σε αυτούς για να περιγραφεί η μετάφραση;

2. Παρακείμενο ή συνοδευτικά κείμενα

Το βιβλίο πηγή μεταφράζεται. Η μετάφρασή συνοδεύεται από κείμενα τα οποία έχουν τίτλους όπως: ο πρόλογος, η εισαγωγή, το σημείωμα, ή σημείωμα για τη μετάφραση, ο επίλογος, το επίμετρο, οι σημειώσεις, το χρονολόγιο, η εργοβιογραφία, η βιβλιογραφία, το όνομα του συγγραφέα.

Αν θέλαμε, λοιπόν, να δούμε αναλυτικά ορισμένους ορισμούς των παραπάνω όρων και επιλέγαμε ενδεικτικά τη λέξη 'πρόλογος ή εισαγωγή ή προλογικό σημείωμα' θα διαπιστώναμε ότι οι ορισμοί αυτοί συγκλίνουν ως προς το μέγεθος του προλόγου, δηλαδή, ένας πρόλογος θα πρέπει να είναι σύντομος, ενώ ως προς τη σημασία του, ο όρος αυτός δηλώνει το προοίμιο, την προεισαγωγή λόγου ή βιβλίου, ή το κείμενο που προτάσσεται σε ένα γραπτό έργο, για να το παρουσιάσει στον αναγνώστη.

Όσον αφορά την ιστορία του προλόγου αυτή χρονολογείται από την αρχαιότητα. Οι ιστορικοί, κυρίως Έλληνες (Ηρόδοτος, Θουκυδίδης, Πλούταρχος) ή Λατίνοι (Σαλούστιος, Τίτος Λίβιος) εξέθεταν συχνά στους προλόγους των έργων τους τις προθέσεις τους και τη μέθοδό τους. Στη Γαλλία ο πρόλογος, ευρύτερα διαδεδομένος μετά την αναγέννηση, προσδιόριζε την ουσία του έργου (Ραμπελαί, Μονταίν) ή προσελάμβανε χαρακτήρα πολεμικής (πρόλογος στη Διδασκαλία της χριστιανικής θρησκείας του Καλβίνου). Μεταγενέστερα, ο πρόλογος ισοδυναμούσε συχνά με λογοτεχνικό μανιφέστο, όπως, π.χ., στα έργα των Κορνέιγ, Ρακίνα Λα Φονταίν, Λα Μπρυγιέρ, Βολταίρου, Μπωμαρσαί και, ιδιαίτερα, των Λαμαρτίνου, Ουγκώ, Βινύ, οι οποίοι καθόρισαν μέσα από τους προλόγους τους τις αρχές του ρομαντισμού, των Τεοφίλ Γκωτιέ (πρόλογος του μυθιστορήματος *Δεσποινίς ντε Μωπέν*) και Λεκόντ ντε Λιλ (πρόλογος στα *Αρχαία ποιήματα*) που προσδιόρισαν την αισθητική θεωρία «η τέχνη για την τέχνη» και του Μωπασάν (Πέτρος και Γιάννης), που οροθέτησε το ρεαλιστικό μυθιστόρημα. Άλλοι πρόλογοι αποτελούν πραγματικά δοκίμια, είτε φιλοσοφικά (Πρόλογος στην Εγκυκλοπαίδεια) είτε λογοτεχνικά (πρόλογος του Ζιντ για τον Μονταίν και τον Γκαίτε).

Παρατηρούμε, δηλαδή, ότι η λειτουργία του προλόγου έχει ακολουθήσει μια πολύμορφη διαδρομή μέσα στο πέρασμα των χρόνων, το ίδιο και ο 'επίλογος' όπως αναφέρουν πληροφοριακά βιβλία (Πάπυρος Larousse Britannica, κ.ά). Συγκεκριμένα, ο επίλογος είναι σύντομος σε σχέση με το κύριο σώμα προς το οποίο πρέπει να τηρεί μια αναλογία. Πρέπει, επίσης, να χαρακτηρίζεται από αφαιρετική ικανότητα (αντίστοιχη με την αναλυτική ικανότητα που επιδεικνύεται στο κύριο σώμα), πυκνότητα και περιεκτικότητα, υπενθυμίζοντας και υπογραμμίζοντας τις απαιτήσεις ή λύσεις που δόθηκαν στα ζητήματα ή προβλήματα τα οποία εκτέθηκαν, και συνάγοντας ίσως συμπερασματικά. Επομένως, ο επίλογος αποτελεί μια μεθοδική ανακεφαλαίωση, υποβοηθώντας τον αναγνώστη στη συγκράτηση της ουσίας των λεχθέντων. Τέλος, όσον αφορά το 'επίμετρο' αυτό αποτελεί κεφάλαιο ειδικού περιεχομένου που προβάλλεται

ως συμπλήρωμα στο τέλος ενός βιβλίου, ιδίως επιστημονικού (π.χ., βιβλιογραφικό επίμετρο το οποίο περιέχει τη σχετική βιβλιογραφία).

Παρατηρούμε ότι τα συνοδευτικά κείμενα είναι πληροφοριακά, λειτουργικά και επικοινωνιακά ως προς τον αναγνώστη, αλλά και ως προς το ίδιο το κείμενο. Τα θέματα που καταγράφονται κάθε φορά κάτω από κάθε τίτλο συνοδευτικού κειμένου ποικίλουν και είναι σημαντική η διερεύνηση της σύγκλισης ή απόκλισης των θεμάτων αυτών από τους διάφορους μεταφραστές συγχρονικά και διαχρονικά γεγονός που θίγει και ο Munday (2002: 63-65). Χαρακτηριστικά, αναφέρει ότι «οι πρώιμοι θεωρητικοί ήταν συνήθως μεταφραστές που προσπαθούσαν να αιτιολογήσουν τις προσεγγίσεις τους σε προλόγους των μεταφράσεων τους ενώ συχνά έδιναν ελάχιστη σημασία (ή δεν είχαν πρόσβαση) σε όσα είχαν πει άλλοι πριν από αυτούς» ενώ σχολιάζοντας τους προλόγους των σύγχρονων μεταφραστών αναφέρει ότι «οι πρόλογοι των μεταφραστών αποτελούν πηγή εκτεταμένης πληροφόρησης για τις μεταφραστικές προσεγγίσεις που είχαν υιοθετηθεί στο παρελθόν. Παρ' όλα αυτά είναι σπάνιοι στις σημερινές εκδόσεις και, σε μερικές περιπτώσεις, περιορίζονται στην αιτιολόγηση της ανάγκης να υπάρξει νέα μετάφραση ενός κλασσικού έργου».

3. Προμεταφραστικό πλαίσιο

Το ερώτημα βέβαια είναι πως προκύπτουν αυτά τα συνοδευτικά κείμενα. Σαφώς υπάρχει ένα πλαίσιο προμεταφραστικό το οποίο ποικίλει ανάλογα με τη στρατηγική που υιοθετεί ο εκάστοτε μεταφραστής από το οποίο όμως πλαίσιο επιλέγονται κάθε φορά ορισμένα στοιχεία προς δημοσιοποίηση. Επιπλέον, είναι γνωστή η 'διακειμενική αλυσίδα' που χρησιμοποιεί ο εκάστοτε μεταφραστής, το ερώτημα βέβαια είναι ποια κείμενα επιλέγονται κάθε φορά και τι εξυπηρετούν, ποιος είναι ο ρόλος τους και η λειτουργία τους (Κασάπη 2003: 42). Συγκεκριμένα, η Κασάπη (2003: 33) όσον αφορά το 26^ο τραγούδι της κόλασης μεταφρασμένο από τον Νίκο Καζαντζάκη αναρωτάται πως διαμορφώνεται το πλαίσιο και μέσω ποιών στρατηγικών ο μεταφραστής επιλύει ή υπερπηδά προβλήματα και δυσκολίες οι οποίες οφείλονται άλλοτε στη γλώσσα, άλλοτε στην τυπολογία των κειμένων και άλλοτε στο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο του κειμένου. Η ίδια αναφέρει επιπλέον, ότι το διακείμενο, μέρος της μεταφραστικής στρατηγικής για την επίλυση προβλημάτων είναι διαφορετικών ειδών (ταξινόμια), αλλά και διαφορετικής λειτουργίας αντίστοιχα στην μεταφρασμένη ιταλική λογοτεχνία και προτείνει «ασκήσεις με στόχο την εξοικείωση των φοιτητών στην προεργασία και τις αναγνωστικές και ερευνητικές διαδρομές οι οποίες εξασφαλίζουν το μέγιστο βαθμό πληροφόρησης πριν από οποιαδήποτε κειμενοκεντρική πράξη κριτικής πληροφόρησης πριν από οποιαδήποτε κειμενοκεντρική πράξη κριτικής μεταφράσεων και μεταφραστικών στρατηγικών» (Κασάπη 2003: 7).

Οπότε, ο μεταφραστής από τις στρατηγικές επίλυσης των προβλημάτων που έχει υιοθετήσει, αντιμετωπίζει στη συνέχεια το θέμα της 'διαφάνειας' αυτής της διαδικασίας. Προφανώς, το μεγαλύτερο μέρος του έργου που πραγματοποιείται για μία μετάφραση 'γίνεται διαφανές, μόλις ολοκληρωθεί το νέο κείμενο', το ερώτημα όμως παραμένει για το παρακείμενο. Προφανώς, για τους παραπάνω λόγους ως προς την διερεύνηση όλης της μεταφραστικής διαδικασίας, ο Διευθυντής του Βρετανικού Κέντρου για τη λογοτεχνική Μετάφραση προτείνει τη δημιουργία ενός αρχείου με προσχέδια και χειρόγραφα μεταφραστών, το οποίο θα συμβάλει στις μελλοντικές έρευνες για τη διαδικασία σύνθεσης, καθώς σε μια μετάφραση που έχει πραγματοποιηθεί με την επιχώρια εκδοτική στρατηγική, η έννοια της διαφάνειας παύει να ισχύει (Munday 2002: 245-247).

Λαμβάνοντας υπόψη τον προβληματισμό που παρουσιάστηκε παραπάνω η ανακοίνωση αυτή παρουσιάζει μία πρώτη διερεύνηση του θέματος σχετικά με τα προλογικά ή άλλα σημειώματα, καθώς συστηματική ανάλυση συνοδευτικών κειμένων δεν προέκυψε από τη βιβλιογραφία.

4. Έρευνα

Όσον αφορά το corpus της έρευνας, δηλαδή, ποιους προλόγους θα επέλεγα να μελετήσω, η επιλογή προφανώς δέχτηκε περιορισμούς οι οποίοι εστιάζονται αφενός στο πρόωρο της έρευνας, μάλιστα όπως αναφέρθηκε και προηγουμένα η έρευνα ξεκίνησε το Φεβρουάριο του 2009, αλλά και σε άλλους λόγους όπως στην επιλογή της γλώσσας, η οποία είναι η ιταλική ενώ ως προς το είδος των κειμένων επιλέγονται κείμενα σύγχρονης μεταφρασμένης ιταλικής λογοτεχνίας και αυτό για δύο λόγους, αφενός πρακτικούς, καθώς ήταν ευκολότερη η πρόσβαση σε αυτά τα βιβλία μέσω των βιβλιοθηκών του Α.Π.Θ. και προσωπικών αρχείων συναδέλφων, αλλά και θεωρητικούς, καθώς τα λογοτεχνικά κείμενα συνήθως συνοδεύονται από άλλα. Επιπλέον, η παραπάνω επιλογή μου ως προς το είδος του corpus, δηλαδή, λογοτεχνικά βιβλία, ενισχύθηκε από το γεγονός ότι η βιβλιογραφία αναφέρει ότι η μετάφραση λογοτεχνικών κειμένων ποσοτικά κατέχει την πρώτη θέση ανάμεσα στα άλλα είδη μετάφρασης γεγονός που έκρινα σημαντικό για την πρώτη διερεύνηση ενός τέτοιου θέματος (Ζωγραφίδου, Κασάπη, Σοφιανού 2000: 36). Υπάρχουν βέβαια και άλλα είδη κειμένων εκλαϊκευμένα ή μη, όπως, συνταγές μαγειρικής, βιβλία τέχνης, εγχειρίδια γλώσσας, επιστημονικά βιβλία, τα οποία όμως δεν εξετάζονται σε αυτή τη φάση της έρευνας.

Όσον αφορά το πλήθος της μεταφρασμένης ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα, η Ζωγραφίδου στο έργο της *Η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα* (1999: 15-20), αναφέρει ότι ο κατάλογος αυτός περιλαμβάνει 1.260 τίτλους μεταφράσεων έργων 497 Ιταλών λογοτεχνών. Πρόκειται για μία έρευνα η οποία καταγράφει όλα τα μεταφρασμένα έργα της ιταλικής λογοτεχνίας –πεζογραφία και ποίηση- σε αυτοτελείς εκδόσεις στην Ελλάδα από τον 13^ο αιώνα ως το 1990, αλλά και σε λογοτεχνικά περιοδικά του 20^{ου} αιώνα (δεν συμπεριλαμβάνονται μεταφράσεις σε εφημερίδες ή μεταφράσεις θεατρικών έργων). Για το διάστημα από το 1990 έως σήμερα η συγγραφέας, κατόπιν προσωπικής επικοινωνίας, ανέφερε ότι η παραγωγή της μεταφρασμένης ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα ανέρχεται σε 20-30 τίτλους ανά έτος και δημοσιεύονται στο περιοδικό *Bibliografia generale della lingua e letteratura italiana* με ευθύνη της ελληνικής βιβλιογραφίας του καθ. Φ. Γκικόπουλου ενώ η ίδια είναι υπεύθυνη για τη συλλογή του υλικού και τη σύνταξη της ελληνικής βιβλιογραφίας. Συνολικά, λοιπόν, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μεταφρασμένη ιταλική παραγωγή στην Ελλάδα μέχρι σήμερα είναι κατά προσέγγιση 1.750 τίτλοι, οι οποίοι θα αποτελούσαν και το πλήθος της έρευνας από το οποίο θα έπρεπε να γίνει η επιλογή του corpus της έρευνας με βάση μια σειρά κριτηρίων τα οποία θα μας έδιναν απαντήσεις στα ερωτήματα της έρευνας διαχρονικά και συγχρονικά. Παρόλα αυτά όμως, η έρευνα περιορίζεται σε ένα μικρό δείγμα, με βάση τα κριτήρια που ανέφερα και προηγουμένα ενώ μελλοντικά η έρευνα αυτή έχει στόχο να διευρυνθεί και να αποκτήσει τη μορφή συγκριτικής μελέτης για την ιταλική ως γλώσσα πηγή και ως γλώσσα στόχο, αλλά και σε άλλες γλώσσες και σε άλλα είδη.

Όσον αφορά τους μεταφραστές της μεταφρασμένης ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα, από τους 412 μεταφραστές που αναφέρει η Ζωγραφίδου (1999: 292-302) οι κυριότεροι ως προς την ποσότητα των μεταφράσεων είναι οι: Γ. Σπαταλάς με 130 μεταφράσεις και ακολουθούν με 43-20 μεταφράσεις οι: Φ. Δέλφης, Ι. Παναγιωτόπουλος, Κ. Αλέπης, Μ. Σιγούρος, Σ. Μαρτζώκης, Μ. Δαλμάτης, Σ. Ξεφλούδας κλπ., και

Χρυσοστομίδης Ανταίος από 10-19 έργα μέχρι την περίοδο του 1990. Οι υπόλοιποι 390 περίπου μεταφραστές έχουν μεταφράσει 1-9 έργα (Φοίβος Πιομπίνος κλπ.). Συμπληρωματικά, οι συγγραφείς οι οποίοι έχουν μεταφραστεί περισσότερο στην Ελλάδα από τον 13^ο αιώνα έως το 1900 είναι οι κλασσικοί συγγραφείς Dante Alighieri και Ugo Foscolo ενώ ανάμεσα στους Ιταλούς συγγραφείς που επιλέγονται να μεταφραστούν είναι οι: Luigi Pirandello, Giuseppe Ungaretti, Salvatore Quasimodo, Giosuè Carducci, Francesco Petrarca, Giacomo Leopardi, Italo Calvino, Eugenio Montale, Grazia Deledda, Ada Negri. Βέβαια, κατά τη σύγχρονη εποχή 1975-1990 η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στον εκδοτικό χώρο είναι εντονότερη συγκριτικά με άλλες περιόδους ενώ ο αριθμός των εκδοτικών οίκων είναι επίσης σημαντικός, δηλαδή, εμφανίζονται να εκδίδουν ιταλικές μεταφράσεις 79 εκδοτικοί οίκοι (Αστάρτη, Ζαχαρόπουλος, Καστανιώτης, κ.ά.) (Ζωγραφίδου 1999: 85-91, 94).

Τα έργα τα οποία επιλέγονται να αναλυθούν ως προς τους προλόγους τους είναι 9 λογοτεχνικά και 6 ποιητικά τα οποία προέκυψαν από μία έρευνα σε 80 τίτλους βιβλίων μεταφρασμένης ιταλικής λογοτεχνίας τα οποία εντοπίστηκαν στη βιβλιοθήκη του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας, Α.Π.Θ. και ήταν τα μόνα τα οποία είχαν προλόγους. Όσον αφορά τα λογοτεχνικά βιβλία πρόκειται για τα έργα: (α) Αλμπέρτο Μοράβια, *Οι αδιάφοροι*, (β) Πιερ Πάολο Παζολίνι, *Πετρέλαιο*, (γ) Αλμπέρτο Μοράβια, *Ο παράδεισος*, (δ) Τσέζαρε Παβέζε, *Πριν αλέκτορα φωνήσαι*, (ε) Ερνέστο Σαμπάτο, *Μια πολύπλοκη ύπαρξη*, *Εννέα Δοκίμια*, (στ) Νικολό Μακιαβέλλι, *Ο ηγεμόνας*, (ζ) Τζουζέπε Τομάζι Ντι Λαμπεντούζα, *Ο Γατόπαρδος*, (η) Ιταλο Καλβίνο, *Το κάστρο των διασταυρωμένων πεπρωμένων*, (θ) Έλιο Βιττορίνι, *Το κόκκινο γαρύφαλλο*. Όσον αφορά την ποίηση πρόκειται για τα έργα: (α) Εουτζένιο Μοντάλε, *Φινιαστέρε και άλλα ποιήματα*, (β) Εουτζένιο Μοντάλε, *Ημερολόγιο του '72*, *Diario del '72*, (γ) Ουνγκαρέττι, *30 Ποιήματα του G. Ungaretti*, (δ) Μάριο Λούτσι, *Γοτθικό Τετράδιο και άλλα*, (ε) Σαλβατόρε Κουασίμοντο, *Κι αμέσως βραδιάζει*.

5. Αποτελέσματα της έρευνας

Τα παραπάνω έργα αναλύθηκαν και τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στη συνέχεια.

1) Όσον αφορά τη θέση εμφάνισης του ονόματος του μεταφραστή, το 45% των έργων της μεταφρασμένης λογοτεχνίας εμφανίζει το όνομα στο εξώφυλλο. Υπάρχει μία περίπτωση στην οποία εμφανίζεται στο εξώφυλλο το όνομα ενός μεταφραστή και στο εσώφυλλο του ίδιου έργου ονόματα δύο μεταφραστών. Στο εσώφυλλο εμφανίζεται το 45% των ονομάτων των μεταφραστών ενώ ένα 10% εμφανίζεται στο αριστερό εσώφυλλο στο κάτω μέρος.

Με βάση τα παραπάνω παρατηρούμε, ότι το όνομα του μεταφραστή εμφανίζεται στο εξώφυλλο σχεδόν στα μισά έργα, ενώ οι συνεργασίες τους με άλλους (π.χ., επιμελητές ή άλλους μεταφραστές) εμφανίζεται στο εσώφυλλο. Δεν υπάρχει πάντα ένας σταθερός χώρος στο εξώφυλλο για τον μεταφραστή, όπως συμβαίνει με το συγγραφέα. Το παραπάνω φαινόμενο επιδέχεται πολλές ερμηνείες. Πιθανόν η εμφάνιση του ονόματος του μεταφραστή να εξαρτάται από τον εκδότη, τον συγγραφέα, τον επιμελητή της έκδοσης, το προφίλ του μεταφραστή, την αποδοχή του από την αγορά εργασίας (δηλαδή, αν είναι αναγνωρισμένος μεταφραστής ή όχι), αλλά και άλλους παράγοντες. Ανεξάρτητα, όμως, από τους παραπάνω παράγοντες, το γεγονός επιβεβαιώνει κατά κάποιο τρόπο το αβέβαιο της θέσης του ονόματος του μεταφραστή, την κοινωνική ανισότητα του, την αφάνειά του. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ομάδα των μεταφραστών του βιβλίου *Πετρέλαιο*, σχεδόν, δεν εμφανίζεται καθώς πρόκειται για φοιτητές ενώ τα ονόματα αναγνωρισμένων μεταφραστών εμφανίζονται στο εξώφυλλο των βιβλίων.

2) Αυτό που μπορεί να παρατηρήσει κάποιος είναι ότι υπάρχουν δύο είδη συνοδευτικών κειμένων στα λογοτεχνικά κείμενα, *πρόλογος* ο οποίος παίρνει διάφορες ονομασίες και κυρίως είναι βιογραφία του συγγραφέα, και *επίλογος* ο οποίος συνήθως είναι εργοβιογραφία ή χρονολόγιο. Το σύνολο των σελίδων του προλόγου και του επίλογου ποικίλει. Όσον αφορά στην ποίηση, τα συνοδευτικά κείμενα είναι περισσότερα και ως προς είδος και ως προς μέγεθος, αλλά και ως προς την ποιότητα της πληροφορίας σε σχέση με τη λογοτεχνία. Στην ποίηση οι μεταφραστές δεν περιορίζονται μόνο σε βιογραφίες συγγραφέων, αλλά δίνουν και επιπλέον πληροφοριακά στοιχεία σε βαθμό τέτοιο που δίνουν την εντύπωση ότι υιοθετούν όλοι συστηματικά το ίδιο μοντέλο.

3) Ως προς το περιεχόμενο των συνοδευτικών κειμένων, οι αναφορές κινούνται μόνο σε στοιχεία εργοβιογραφικά και όχι όπως αρχικά υπέθετα σε κείμενα στοχαστικά ή και γλωσσολογικά, δηλαδή, κείμενα που να περιγράφουν ένα μέρος της δουλειά των μεταφραστών. Παρατηρώ ότι οι μεταφραστές αποφεύγουν να ‘ανοίξουν τα χαρτιά τους’, τουλάχιστον αυτοί που μεταφράζουν ιταλική λογοτεχνία. Δυσκολίες ή τρόποι επίλυσης μεταφραστικών θεμάτων σχεδόν απουσιάζουν.

Εν κατακλείδι, οι παραπάνω, λιγιστές θα ομολογούσα, διαπιστώσεις, οδηγούν στη σκέψη ότι η παρούσα έρευνα έχει φτάσει στο τέλος της. Συνειδητοποιώ ότι θα πρέπει να αλλάξω τον τίτλο στην ανακοίνωση, ο οποίος είναι *Η εικόνα του μεταφραστή μέσα από τα δικά του κείμενα*. Ο μεταφραστής δεν έχει δικά του κείμενα, τουλάχιστον έτσι όπως υπέθετα στην αρχή της έρευνας. Τα κείμενα που εμφανίζονται κάτω από αυτούς τους τίτλους δεν είναι δικά του, αλλά από την εγκυκλοπαιδεία ή άλλες πληροφοριακές πηγές. Αφορούν μόνο εγκυκλοπαιδική γνώση, τις περισσότερες φορές δεν μιλάει ο ίδιος, αλλά παραθέτει πληροφορίες.

Παρόλα αυτά όμως, τα πράγματα δεν είναι τόσο αρνητικά. Θα ήθελα λοιπόν να μοιραστώ μαζί σας την εμπειρία μου μετά τη μελέτη όλων των προλόγων. Υπήρξε ένας πρόλογος τον οποίο κατά κάποιο τρόπο, απόλαυσα, δηλαδή, ήθελα να τον ξαναδιαβάσω. Όπως ανέφερα και προηγούμενα, οι πρόλογοι όλων των μεταφραστών ακολουθούσαν την ίδια δομή παράθεσης κειμένων, δομή από την οποία δεν ‘ξέφυγε’ κανένας. Ο εν λόγω μεταφραστής, έμπειρος, μετά από έρευνα στο διαδίκτυο και βραβευμένος, αν και παραμένει πιστός στους καθιερωμένους εκδοτικά κώδικες επικοινωνίας (εργοβιογραφία, χρονολόγιο κλπ.), κατορθώνει να δώσει ζωή σε αυτά τα αυστηρά τυποποιημένα εκδοτικά κείμενα. Η ποιότητα, λοιπόν, αυτού του προλογικού κειμένου προέκυψε από την ίδια τη χρήση της γλώσσας του μεταφραστή η οποία κατάφερε μια επιτυχία ‘ανατροπής’ του τρόπου γραφής σε σχέση με τους άλλους μεταφραστές, σε βαθμό τέτοιο κατά τον οποίο μεταμόρφωσε ριζικά ακόμη και αυτά τα τυποποιημένα κείμενα. Με ποιόν τρόπο; Από τη μια σεβόμενος τις συμβάσεις και τους εκδοτικούς κανόνες δείχνοντας τα όρια, και από την άλλη ανασυνθέτοντας το κείμενο με νέους κώδικες λεκτικούς, επικοινωνιακούς, κοινωνικούς, σεβόμενος τον αναγνώστη, αλλά εν τέλει και τον εαυτό του.

Αναρωτήθηκα λοιπόν εκ νέου, τι είδους εκπαίδευση και ποιες δεξιότητες χρειάζεται να αρθρώσει ο νέος μεταφραστής; Χρειάζεται μήπως στροφή στην έρευνα στο χώρο των μεταφραστικών σπουδών με στόχο τη διερεύνηση κατασκευής ενός μοντέλου προλόγων δομικά και λεκτικά στο οποίο ο μεταφραστής να εκπαιδεύεται ή μήπως μελέτη και άλλων προλόγων και συνοδευτικών κειμένων από την πλευρά των μεταφραστών; Μπορεί να γραφεί ποιοτική εργοβιογραφία, χρονολόγιο, πρόλογος από έναν μεταφραστή ή κείμενα φιλολογικού χαρακτήρα; Η απάντηση θα δοθεί από όλους μας, αρκεί να υπάρχει συνεργασία σε όλα τα επίπεδα και στόχευση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βιττορίνι Ε. (1994). *Το κόκκινο γαρύφαλλο*, μτφρ. Φ. Γκικόπουλος. Αθήνα: Δελφίνοι.
- Cronin M. (2007). *Μετάφραση και Παγκοσμιοποίηση*, Πρόλογος-Σχόλια-Μετάφραση Π. Κελάνδριας. Αθήνα: Δίαυλος.
- Γούτσος Δ. (2005) (επιμ.). *Ο λόγος της μετάφρασης: Ανθολόγιο σύγχρονων μεταφραστικών θεωριών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λούτσι Μ. (2005). *Γοτθικό Τετράδιο και άλλα*, μτφρ. Μ. Δαλμάτη. Αθήνα: Σόκολη.
- Ζωγραφίδου Ζ. (1999). *Η παρουσία της ιταλικής λογοτεχνίας στην Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Ζωγραφίδου Ζ., Ε. Κασάπη, Ο. Σοφιανού (2000). *Ποσοτικές και ποιοτικές αναλύσεις στη μετάφραση λογοτεχνικού κειμένου*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Καλβίνο Ι. (1994). *Το κάστρο των διασταυρωμένων πεπρωμένων*, μτφρ. Α. Χρυσοστομίδης. Αθήνα: εκδ. Άγρα.
- Κασάπη Ε. (2003). *Διακείμενο και κριτική μεταφραστικών στρατηγικών. Το 26^ο τραγούδι της Κόλασης μεταφρασμένο από τον Ν. Καζαντζάκη*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Κουασίμοντο Σ. (1999). *Κι αμέσως βραδιάζει*, μτφρ. Ε. Γαραντούδης. Αθήνα: Πατάκης.
- Μακιαβέλλι Ν. (2006). *Ο ηγεμόνας*, μτφρ. Ν. Καζαντζάκης. Αθήνα: εκδ. Καζαντζάκη.
- Μοντάλε Ε. (1995). *Φινιαστέρε και άλλα ποιήματα*, μτφρ. Ν. Αλιφέρης. Αθήνα: εκδ. Άγρα.
- Μοντάλε Ε. (1999). *Ημερολόγιο του '72, Diario del '72*, μτφρ. Ν. Αλιφέρης. Αθήνα: εκδ. Άγρα.
- Μοράβια Α. (1979). *Ο παράδεισος*, μτφρ. Ε. Κανδρή. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.
- Μοράβια Α. (1995). *Οι αδιάφοροι*, μτφρ. Θ. Μετσίμενιδης. Αθήνα: Ζαχαρόπουλος.
- Μουνιπ Γ. (2002). *Τα θεωρητικά προβλήματα της μετάφρασης*, μτφρ. Ι. Παπασπυρίδου. Αθήνα: Τραυλός.
- Munday J. (2002). *Μεταφραστικές σπουδές. Θεωρίες και εφαρμογές*, μτφρ. Α. Φίλιππάτος. Αθήνα: Μεταίχμιο επιστήμες.
- Μπατσαλιά Φ. (2001). *Περί μεταφράσεως. Σύγχρονες προσεγγίσεις*. Αθήνα: Κατάρτι.
- Ντι Λαμπεντούζα Τζ. (1999). *Ο Γατόπαρδος*, μτφρ. Μ. Σπυριδοπούλου. Αθήνα: Εκδοτική ΑΒΕΕ.
- Ουγγαρέτι (1964). *30 Ποιήματα του G. Ungaretti*, μτφρ. Α. Δικταίος. Αθήνα: Γ. Φέξη.
- Παβέζε Τ. (1992). *Πριν αλέκτορα φωνήσαι*, μτφρ. Β. Τριανταφύλλου. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Παζολίνι Π. (1993). *Πετρέλαιο*, μτφρ. Α. Μπουμπάρα, Γ. Πηνάτση, Γ. Καραμπούτας. Αθήνα: Παρατηρητής.
- Σάμπατο Ε. (2001). *Μια πολύπλοκη ύπαρξη, Εννέα Δοκίμια*, μτφρ. Κ. Παλαιολόγος. Αθήνα: Εκδόσεις του εικοστού πρώτου.